

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ ЯК БАЗОВА МОДЕЛЬ МИСЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

EXISTENTIALISM AS A BASIC MODEL OF THOUGHT IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

СклярOVA І.В.,

orcid.org/0000-0002-7651-3887*аспірантка кафедри літературознавства, східної філології і перекладу
Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

У статті досліджено екзистенціалізм як одну з базових моделей художнього мислення в українській літературі першої половини XX століття. Обґрунтовано актуальність вивчення екзистенційного дискурсу в українській літературі у контексті історичних подій, духовних трансформацій і національного спротиву. У статті наголошується на тому, що екзистенційні імпульси в українському письменстві цього періоду не були лише наслідком впливу європейських філософських шкіл, а мали органічне підґрунтя в історичному досвіді нації, позначеному війнами, революціями, репресіями, голодоморами, втратами державності й вимушеною еміграцією. Особлива увага зосереджена на тому, як екзистенційні категорії (буття, самотність, абсурд, свобода, страх, смерть, відчуження, моральний вибір) формують не лише тематичний пласт творів, а й проникають у структуру, композицію, стилістику, внутрішню логіку художнього тексту. Розглянуто філософські ідеї Серена К'єркегора, Мартіна Гайдегґера, Жан-Поля Сартра, Альберта Камю та їхнє інтуїтивне відлуння в українському літературному процесі. Методологічною основою дослідження стали герменевтичний, імагологічний, порівняльно-типологічний і культурно-історичний підходи. Проаналізовано, як українські письменники, попри відсутність безпосередніх філософських запозичень, інтуїтивно осмислюють межові ситуації буття, формуючи образи «людини на межі». У фокусі – творчість Валеріяна Підмогильного, Євгена Плужника, Миколи Хвильового, Тодоса Осьмачки, Бориса Антоненка-Давидовича як таких, що репрезентують різні аспекти екзистенційної чутливості – від релігійного пошуку сенсу до раціонального абсурду та трагічної самосвідомості. Наголошено на ролі ізоляції, вигнання, внутрішнього роздвоєння і духовного спротиву як центральних складників літературного світовідчуття. У контексті філософської думки XX століття стаття демонструє, що екзистенціалізм у літературі постає не просто як набір тематичних орієнтирів, а як цілісна онтологічна й естетична стратегія. Показано, що в українській літературі першої половини XX століття ця стратегія реалізується і як світоглядна відповідь на виклики доби, і як художній механізм вираження особистісної кризи. Наукова новизна роботи полягає в спробі інтегрувати філософське й поетологічне осмислення екзистенціалізму в національному контексті, виокремити українську модель екзистенційного письма та виявити її відмінності й паралелі із західноєвропейською традицією. Доведено, що екзистенційне мислення формувалося в українській літературі не як запозичення, а як автентична реакція на історичну та духовну кризу. Такий підхід дозволяє розглядати українську літературу цього періоду як повноцінний сегмент європейської екзистенційної традиції.

Ключові слова: екзистенціалізм, екзистенційні мотиви, філософія літератури, історико-культурний контекст, українська література XX століття, сенс буття.

The article explores existentialism as one of the fundamental models of artistic thinking in Ukrainian literature of the first half of the 20th century. It substantiates the relevance of studying existential discourse in Ukrainian literature within the context of historical events, spiritual transformations, and national resistance. The article emphasizes that existential impulses in Ukrainian writing of this period were not merely a consequence of the influence of European philosophical schools but had an organic basis in the historical experience of the nation, marked by wars, revolutions, repressions, famines, loss of statehood, and forced emigration. Special attention is paid to the way existential categories (being, loneliness, absurdity, freedom, fear, death, alienation, moral choice) shape not only the thematic dimension of literary works but also permeate their structure, composition, stylistics, and internal logic. The article examines the philosophical ideas of Søren Kierkegaard, Martin Heidegger, Jean-Paul Sartre, and Albert Camus and their intuitive resonance within the Ukrainian literary process. The methodological framework of the research includes hermeneutic, imagological, comparative-typological, and cultural-historical approaches. It analyzes how Ukrainian writers, despite the absence of direct philosophical borrowings, intuitively comprehend the limit situations of existence, creating images of the «man on the edge». The focus is on the works of Valerian Pidmohylny, Yevhen Pluzhnyk, Mykola Khvylovy, Todos Osmachka, and Borys Antonenko-Davydovych, who represent various aspects of existential sensitivity – from religious quests for meaning to rational absurdity and tragic self-awareness. The roles of isolation, exile, inner split, and spiritual resistance are emphasized as central components of literary world perception. Within the context of 20th-century philosophical thought, the article demonstrates that existentialism in literature appears not merely as a set of thematic guidelines but as a holistic ontological and aesthetic strategy. It shows that in Ukrainian literature of the first half of the 20th century, this strategy is implemented both as a worldview response to the challenges of the era and as an artistic mechanism for expressing personal crisis. The scientific novelty of the article lies in the attempt to integrate philosophical and poetics-based interpretations of existentialism in the national context, to distinguish a Ukrainian model of existential writing, and to identify its differences and parallels with the Western European tradition. It is argued that existential thinking in Ukrainian literature was formed not as a borrowed phenomenon but as an authentic response to historical and spiritual crisis. This approach allows us to consider Ukrainian literature of this period as a full-fledged segment of the European existential tradition.

Key words: existentialism, existential motifs, philosophy of literature, historical and cultural context, Ukrainian literature of the 20th century, meaning of being.

У сучасному гуманітарному дискурсі посилюється інтерес до філософських основ художнього мислення, що формувалися в контексті глобальних катастроф ХХ століття. Однією з таких концепцій є екзистенціалізм – філософія, що постала як відповідь на граничні стани людського буття: самотність, свободу, смерть, абсурд, тривогу. Екзистенційне світовідчуття стало не лише важливою філософською категорією, а й потужною художньою моделлю, що втілювалася в літературі ХХ століття, зокрема – українській.

Актуальність вивчення екзистенціалізму як філософської основи українського літературного процесу першої половини ХХ століття зумовлена потребою осмислення глибоких духовних і світоглядних трансформацій, які переживала українська інтелігенція в умовах воєн, революцій, тоталітаризму, еміграції та культурного тиску. Саме в літературі цієї доби відображено надчуттєвий вимір людського існування, що проявляється у внутрішніх драматичних протиріччях особистості, її кризах і пошуках сенсу.

Попри часткові спроби інтерпретації українських митців крізь призму екзистенціалізму, комплексне вивчення цього філософського підґрунтя залишається недостатньо опрацьованим. Низка авторів – Валер'ян Підмогильний, Микола Хвильовий, Євген Плужник, Тодось Осьмачка та інші – творили в інтелектуальному полі, глибоко співзвучному з екзистенційними концептами європейської філософії, проте в українському літературознавстві це явище часто розглядається поза філософським контекстом або ж інтерпретується через модерністські чи символістські моделі.

Отже, тема екзистенціалізму як філософської основи українського художнього мислення є надзвичайно актуальною як з теоретичного, так і з культурно-історичного погляду, оскільки вона дозволяє не лише по-новому осмислити спадщину української літератури першої половини ХХ століття, а й глибше зрозуміти процес формування національної ідентичності в екзистенційних умовах історичного буття.

Метою дослідження є виявлення філософських підстав для активного розвитку філософії екзистенціалізму в українській літературі першої половини ХХ століття через аналіз домінантних художніх мотивів і концептів.

У сучасному літературознавстві одним із провідних напрямів є інтеграція міждисциплінарних підходів до аналізу художнього тексту, зокрема – залучення філософських категорій до інтерпретації літературних явищ. У цьому контексті осо-

бливо актуальним постає вивчення екзистенціалізму як когнітивного та світоглядного підґрунтя художньої творчості, що дозволяє вийти за межі формально-естетичного прочитання тексту й наблизитися до глибинного сенсу буттєвих переживань, зафіксованих у літературі.

Одним із важливих завдань сучасної філософської науки є осмислення людини в умовах історичної та культурної кризи, що спонукає до повторного звернення до екзистенційної системи поглядів. Екзистенційне мислення, сконцентроване навколо категорій свободи, відповідальності, автентичності, страху та смерті, відкриває нові горизонти для інтерпретації літературних текстів як форм філософського висловлення. З огляду на це, літературознавство має посилювати аналітичний потенціал через залучення філософських моделей, зокрема екзистенціальної герменевтики [6].

Українська література першої половини ХХ століття, особливо в її модерністських, експресіоністських та символістських формах, активно відгукується на екзистенційні виклики часу, створюючи образи «людини на межі» – у стані роздвоєння, ізоляції, руйнації традиційної ідентичності. Це співзвучно ключовим питанням філософії ХХ століття, а отже, актуалізує необхідність синтезу літературознавчого аналізу з філософськими концептами [1].

Тож, дослідження екзистенціалізму в українській літературі сприяє здійсненню важливих завдань сучасної гуманітаристики: переосмисленню національного літературного канону, виявленню прихованих смислових структур художнього тексту, вивченню трансформацій образу людини в умовах історичних зламів, а також формуванню нової культурної ідентичності в глобальному інтелектуальному контексті.

Екзистенційне мислення, як форма філософського осмислення людського буття в ситуаціях межового досвіду, зайняло особливе місце в українському інтелектуальному дискурсі першої половини ХХ століття. Цей період позначений драматичними зламами історії – світовими війнами, революціями, голодоморами, репресіями, втратами національної державності, вимушеною еміграцією. Усе це спричинило поглиблену рефлексію над сенсом людського існування, природи свободи, межами страждання і вибору, що є ключовими категоріями екзистенціалізму [4; 5; 14; 16].

Варто зауважити, що українське філософське й літературне середовище розвивалося не ізольовано, а в діалозі з європейськими інтелектуаль-

ними течіями. Ідеї Серена К'єркегора, Мартіна Гайдеггера, Жан-Поля Сартра та Альберта Камю знаходили своє відлуння в творчості українських письменників, хоча часто – через інтуїтивне осмислення, а не пряме запозичення [3; 4; 5; 14]. Мислення межової ситуації, що зосереджене на внутрішньому конфлікті особистості з історією, Богом, собою, постає в літературі не як відображення модної філософії, а як результат глибокого екзистенційного досвіду – прожитого, вивіреного, часто – трагічного.

Письменники так званого «розстріляного відродження», діячі еміграційної літератури, філософи та публіцисти міжвоєнного періоду (Микола Хвильовий, Валер'ян Підмогильний, Євген Плужник, Улас Самчук, Тодось Осьмачка, Віктор Петров-Домонтович тощо) – створили інтелектуальний простір, у якому екзистенціальні питання ставали не лише художніми темами, а й особистими духовними викликами. Борис Антоненко-Давидович, чия творчість виявляє риси екзистенціального дискурсу – самотність, страх, пограничне становище людини в катастрофічному світі, прагнення до внутрішньої свободи. [2]. Пошук Бога, страх перед свободою, тривога смерті, ізоляція в політичній чи емоційній самотності, роздвоєння особистості – ці мотиви перетворюються на системні елементи українського культурного простору.

Перша половина XX століття стала для українського народу періодом глибоких потрясінь: дві світові війни, національно-визвольні змагання, більшовицький терор, масові репресії, Голодомор, заборона української мови та культури в СРСР, масова еміграція інтелігенції. Ці катастрофічні події спричинили не лише історичну й соціальну дестабілізацію, а й глибокий життєвий шок, який трансформував світосприйняття цілої генерації українських мислителів і митців.

У відповідь на культурну й духовну руїну українські письменники звертаються до глибин людського досвіду – болю, страху, самотності, втрати сенсу, – які набувають універсального, філософського звучання. Саме ці мотиви – граничні стани, характерні для екзистенціалізму – стають своєрідною формою рефлексії на виклики доби. Література перетворюється на простір екзистенційної комунікації, де герой не лише переживає катастрофу, а й намагається її осмислити, знайти внутрішні опори або бодай зафіксувати правду свого досвіду.

Особливо показовим є те, що українські письменники – як ті, що залишилися в УСРР, так і представники еміграційного середовища – неза-

лежно один від одного зверталися до подібного кола тем і образів: ізольованість особистості, страх перед «знеособленим» світом, втрата ідентичності, моральний вибір перед лицем репресій або абсурду. Це свідчить про глибинну органічність екзистенціального виміру в українській культурі тієї доби, а не лише про вплив європейської філософії [7; 8; 10; 15].

Філософія екзистенціалізму, яка ж сформувалась у Європі в першій половині XX століття як реакція на дегуманізацію людини в умовах технічного прогресу, масових війн і соціального відчуження, стала предметом ґрунтовного вивчення в західній гуманітаристиці. Ключові ідеї цієї філософії – зосередження на суб'єктивному досвіді індивіда, його внутрішній свободі, граничних станах (тривога, абсурд, смерть), втраті сенсу та прагненні до автентичності – були концептуалізовані низкою мислителів, чия творчість лягла в основу численних наукових досліджень.

Серед фундаментальних праць, що визначили інтелектуальний ландшафт екзистенціалізму, варто згадати: Серен К'єркегор («Або-або», «Страх і трепет», «Хвороба до смерті» – тексти, які стали передвісниками екзистенціального мислення, зокрема в аспекті релігійної рефлексії), Мартін Гайдеггер («Буття і час» – філософська система, що поставила у центр онтології буття-до-смерті й екзистенційну занедбаність людини в світі), Жан-Поль Сартр («Буття і ніщо», «Екзистенціалізм – це гуманізм» – де визначальними є ідеї свободи, відповідальності, абсурду і людини як «проекту себе»), Альбер Камю («Міф про Сізіфа», «Чума» – художньо-філософське осмислення абсурдного світу й етичного опору безнадії), Габріель Марсель (релігійно-екзистенційний напрям, зосереджений на надії, вірі, діалозі).

У другій половині XX століття сформувалася широка екзистенціалістська герменевтична традиція, що поєднує філософське й літературне прочитання текстів (Поль Рікер, Мартин Бубер, Карл Ясперс). Паралельно розвиваються підходи, які підкреслюють культурну і психологічну обумовленість екзистенційного досвіду (Віктор Франкл, Еріх Фромм, Ролло Мей).

У світовому літературознавстві екзистенціалізм інтерпретується не лише як філософський напрям, а й як культурна парадигма, що визначила специфіку художнього мислення XX століття. Особливо плідними є дослідження глибинних мотивів у творчості таких письменників, як Франц Кафка, Томас Манн, Альберт Камю, Семюел Беккет, Вірджинія Вулф, Ернест

Гемінгвей, чия література розглядається як простір філософської дії.

Сучасні дослідники (наприклад, Ірвін Ялом, Томас Р. Флінн, Роберт Соломон) акцентують увагу на діалогічній природі екзистенціалізму, його відкритості до психологічного, етичного й мистецького переосмислення. Екзистенціалізм дедалі частіше розглядається як універсальний інтерпретаційний інструмент, що дозволяє аналізувати не лише європейську культуру, а й інші традиції, зокрема – постколоніальні, пригнічені або репресовані голоси.

Попри те, що екзистенціалізм тривалий час асоціювався насамперед із західною філософською традицією, в українському літературознавстві останні десятиліття спостерігається посилений інтерес до осмислення літературного буття як форми художнього аналізу межового життєвого досвіду. Поступово формується сукупність праць, у яких екзистенційні мотиви розглядаються як органічна частина української культурної системи, а не як запозичення чужої інтелектуальної течії.

Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток цієї тематики, варто виділити: Миколу Ільницького, який у своїх дослідженнях постійно акцентує на трагізмі світовідчуття українських митців 1920–1930-х років та інтерпретує їхню творчість у світлі духовного спротиву системі; Михайла Наєнка, який одним із перших запропонував екзистенціальну інтерпретацію творчості Тодося Осьмачки, Валер'яна Підмогильного та Євгена Плужника; Віру Агеєву, яка у своїх літературознавчих есе звертається до екзистенційної проблематики в контексті інтелектуальної еміграції й національної ідентичності; Ростислава Семківа, який у лекційному та публіцистичному форматах висвітлює екзистенційну складову творчості українських модерністів, особливо в межах міжвоєнного періоду; Людмилу Тарнашинську, яка розглядає феномен «розстріляного відродження» як літературний симптом екзистенційного зламу доби, аналізуючи текст як крик самоті на межі буття й небуття.

Також спостерігається зростаючий інтерес до екзистенціалізму в межах дисертаційних досліджень та наукових статей молодших дослідників, що пропонують філософсько-герменевтичні, культурологічні та психоаналітичні прочитання художнього тексту. Серед ключових тем: ізолюваність суб'єкта, втеча від абсурду, мотив смерті й самогубства, екзистенційна тривога, пошук сенсу.

Окремо варто згадати також міждисциплінарні підходи, де літературна екзистенція поєднується

з філософією, культурологією, богослов'ям, зокрема в контексті діалогу між християнською та атеїстичною версіями екзистенціалізму. Тут важливими є праці, що аналізують релігійну онтологію творчості Тодося Осьмачки, онтологічну порожнечу в прозі Валер'яна Підмогильного чи духовну самотність ліричного героя Євгена Плужника.

Попри наявність окремих вагомих досліджень, аналіз екзистенційного виміру в українській літературі першої половини XX століття залишається переважно фрагментарним. Більшість наукових студій зосереджені на творчості окремих письменників – Валер'яна Підмогильного, Тодося Осьмачки, Євгена Плужника, Борис Антоненко-Давидович, Аркадія Любченка, Олега Ольжича – у відриві від спроби системно описати екзистенціалізм як цілісну філософсько-естетичну парадигму, що пронизує літературну свідомість доби.

Дослідники, як правило, звертаються до окремих екзистенційних мотивів (ізоляція, страх, свобода, смерть), не завжди артикулюючи їх у ширшому філософському контексті або не зіставляючи їх із ключовими постулатами європейського екзистенціалізму. Отже, екзистенціалізм залишається не окресленим системно, а радше роздібленим на окремі дослідження у межах інтерпретацій конкретних текстів.

Також бракує робіт, у яких би досліджувався паралельний розвиток екзистенційного мислення у творах емігрантських і радянських українських авторів, що дозволило б виявити глибші ментальні спільності, спричинені історичними катастрофами доби, незалежно від ідеологічного контексту. Недостатньо дослідженими лишаються засоби художнього відтворення екзистенційного досвіду, зокрема мовно-стилістичні маркери, образна система, структура сюжету тощо.

Не дивлячись на теоретичні напрацювання, присвячені окремим письменникам та екзистенційній проблематиці в їхній творчості, на сьогодні в українському літературознавстві відсутнє системне концептуальне осмислення екзистенціалізму як філософської основи літературного мислення першої половини XX століття. Це стосується не лише браку міждисциплінарного підходу, що поєднав би філософію, культурологію, психологію та поетику, але й нестачі спроб сформулювати цілісну картину екзистенційного світогляду доби, притаманного цілій плеяді авторів, а не поодиноким представникам.

У багатьох наукових інтерпретаціях екзистенційні мотиви постають як суто тематичний пласт,

а не як органічна складова художнього світобачення, яка формує не лише зміст, а й структуру, сюжет, поетику твору [6; 7; 15]. Більше того, екзистенціалізм досі переважно не розглядається як світоглядна реакція українського інтелектуала на катастрофічні виклики того часу – національні трагедії, революційні зрушення, війну, репресії, вигнання [2; 6; 10]. Через це втрачається глибинне філософське підґрунтя творів, які в європейському контексті давно б потрапили до течії екзистенційної літератури [7; 15].

Також відсутній ґрунтовний аналіз екзистенціалізму як можливого об'єднувального принципу, що дозволяє побачити спільність між авторами різних шкіл, напрямів та географії: представниками «розстріляного відродження», модерністами, емігрантами, «неокласиками», навіть ранніми радянськими письменниками, які функціонували на межі дозволеного мислення.

Отже, однією з ключових невирішених проблем залишається непобудованість узагальнюючої теоретичної рамки, яка б дозволила: розглядати екзистенціалізм не як зовнішню запозичену течію, а як органічну форму українського інтелектуального спротиву безглузду доби; окреслити стилістичні, поетологічні й онтологічні риси українського літературного екзистенціалізму; здійснити комплексний міжавторський аналіз, що виведе літературний матеріал на рівень філософської концептуалізації.

Усунення цього пропуску не лише збагатить українське літературознавство новими інтерпретаційними моделями, а й сприятиме глибшому розумінню того, як літературна свідомість відповідає на трагічні події в історії, формуючи не лише художні описи, а й екзистенційну етику виживання, вибору і самотності.

Дослідження цієї теми ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує філософський аналіз із методами літературознавчої інтерпретації, де основними стали: філософсько-герменевтичний метод, який дозволив інтерпретувати літературні тексти як прояви екзистенційного мислення, виявляючи в них символіку, ідеї та екзистенційні установки (зокрема відповідно до концепцій Сартра, Камю, Гайдеггера). Цей підхід уже продемонстрував свою аналітичну ефективність у дисертаційних дослідженнях українських письменників, зокрема в герменевтичному прочитанні творчості Бориса Антоненка-Давидовича, де інтерпретація тексту як форми особистісного досвіду буття в умовах історичного абсурду дозволила виявити приховані сенси поза межами формально-естетичного аналізу [2]; імагологіч-

ний аналіз, застосований для дослідження образу людини в умовах граничних ситуацій, відчуження, абсурду, що дозволяє встановити типові моделі буття героїв; порівняльно-типологічний метод, який дав змогу співвіднести українські тексти з європейськими зразками екзистенційної літератури (твори Франца Кафки, Альберта Камю, Жана-Поля Сартра) для з'ясування спільних і відмінних рис; культурно-історичний метод, що дав змогу врахувати вплив соціальних та політичних катаклізмів першої половини ХХ століття на формування екзистенційного мислення в українських авторів; метод тематичного аналізу, який забезпечив виявлення наскрізних екзистенційних мотивів у творчості конкретних письменників (зокрема Валер'яна Підмогильного, Євгена Плужника, Миколи Хвильового, Теодосія Осьмачки).

Слід детальніше розглянути творчість авторів цього періоду.

Творчість Валер'яна Підмогильного, зокрема роман «Місто» (1927), демонструє яскраві риси екзистенційного дискурсу, пов'язаного з внутрішньою кризою особистості, її пошуками себе в урбанізованому, відчуженому світі. Головний герой роману, Степан Радченко, проходить шлях від ілюзії гармонійного входження в нове середовище до усвідомлення власної самотності, подвійності та фрагментарності внутрішнього «Я» [13]. Постійне протиставлення села і міста, традиційного й сучасного, морального й утилітарного ставлення до світу відтворює типову для екзистенціалізму ситуацію «буття перед вибором», яку Гайдеггер і Сартр вважали граничною. Внутрішні монологи героя, розщеплення свідомості, рефлексії щодо сенсу власних дій – усе це наближає роман до європейської екзистенційної прози. Підмогильний акцентує на темах відчуження, втрати автентичності, невпевненості у власному призначенні, що є центральними в екзистенціальній філософії.

Поезія Євгена Плужника є одним із найвиразніших проявів екзистенційного мислення в українській літературі першої половини ХХ століття. Його ліричний герой постає в ситуації граничного буття – самотній, глибоко занурений у переживання власної крихкості, тимчасовості й внутрішньої роздвоєності. Теми смерті, тіла, хвороби, втрати та пам'яті набувають у Плужника не просто психологічного, а філософського виміру. Суб'єкт поезії часто опиняється перед лицем смерті, природи, мовчазного космосу – як це бачимо у віршах «Рівновага» або «Все більше спогадів і менше сподівань» [12]. Плужник не

просто реєструє стан душі, він проблематизує сам факт буття як тягар, як виклик. У цьому сенсі його поезія перегукується з ідеями Мартіна Гайдеггера, зокрема щодо буття-до-смерті (*Sein-zum-Tode*), а також із мотивами Альбера Камю про абсурд як первинну умову існування. Поет не заперечує сенсу життя, але демонструє, що сенс повинен бути виборений у порожнечі, стражданні, втраті. Ліричний герой Євгена Плужника перебуває в постійній напрузі між бажанням укорінення у світі й усвідомленням його фатальної недосконалості. Таким чином, поезія Євгена Плужника є не лише рефлексією особистого болю, а й виявом онтологічної самотності, що є центральною категорією екзистенціалізму. І наприклад, якщо порівнювати між митцями, то у Підмогильного герой діє і зазнає філософської поразки, тоді як у Плужника дія розчиняється в самоспогляданні.

Проза Миколи Хвильового демонструє глибоку внутрішню драму особистості, розірваної між ідеологією та свободою самовираження. Центральний конфлікт його творів – це протиставлення внутрішнього «Я» та зовнішньої історичної необхідності, що нав'язується особистості тоталітарним соціумом. У таких новелах, як «Я (Романтика)», «Сентиментальна історія», «Редактор Карк», герої переживають граничні ситуації, які змушують їх робити вибір між моральним обов'язком і «революційною доцільністю». Цей вибір трагічний, бо в будь-якому разі призводить до втрати частини себе – совісті, людяності або навіть життя [17]. Філософські такі ситуації перегукуються з категоріями Жана-Поля Сартра, насамперед – концепцією свободи як прокляття: людина змушена вибирати, навіть якщо вибір – це між злом і більшим злом. Герой Хвильового – це людина в пастці історії, яка намагається зберегти людське обличчя на тлі дегуманізації. Особливо актуалізується тут тема відчуження, що проходить крізь усю екзистенційну філософію. Внутрішнє роздвоєння, самосуд, втеча в ілюзії чи смерть – це форми спротиву системі, яка не залишає простору для автентичного існування. Проза Хвильового відображає ситуацію, коли історія стає екзистенційною пасткою, а література – способом висловити мовчазний спротив.

Творчість Тодоса Осьмачки – поетична і прозова – позначена виразною екзистенційною напругою, що постає як реакція на травматичний історичний досвід та особисту трагедію митця. Його тексти сповнені мотивів самотності, страху, втрати коренів, розриву з рідним простором, що зумовлені як наслідками політичних репресій, так

і внутрішньою екзистенційною кризою. У поезії збірок «Круча», «Скитські вогні», «Сучасникам» Тодось Осьмачка створює образ людини, що перебуває у світі, де панує хаос і насильство. Його ліричний герой прагне втечі, але водночас усвідомлює неможливість позбутися болю пам'яті та існування. Цей мотив некорінності перегукується з філософією Гайдеггера (ідея «загубленості» у світі) та К'єркегора (тема страху і страждання як шляхів до автентичності). У прозових текстах, зокрема в романі «Ротонда душогубців», Осьмачка втілює модель граничного досвіду, де людина опиняється перед лицем абсурдного світу, у якому моральні закони не працюють. Сюжетна структура та образи роману нагадують екзистенційну алегорію, де головне не розв'язання конфлікту, а усвідомлення буття як страждання і пошук сенсу в цьому стражданні [9]. Таким чином, творчість Осьмачки можна розглядати як своєрідний «екзистенційний щоденник» українського інтелектуала 1920–1930-х років, де особистісне і національне болюче буття зливаються в єдину трагічну оповідь [1].

Аналіз творчості митців даного періоду дає змогу окреслити низку спільних екзистенційних доміант, що формують своєрідну парадигму мислення української літератури першої половини ХХ століття. Попри жанрову та стильову різноманітність, ці автори артикулюють глибоке відчуття екзистенційної тривоги, що виявляється як на рівні тематичному, так і на рівні світоглядному.

Тож підсумовуючи слід зазначити, що українська література першої половини ХХ ст., попри відсутність чітко артикульованої школи екзистенціалізму, демонструє органічну наявність екзистенційного мислення, сформованого під тиском соціальних трагічних подій, духовної дезорієнтації та глибокого внутрішнього самоаналізу. Ці тексти – не лише реакція на історичну травму, а й спроба осмислити буття у його граничних формах, зробити крок до філософської глибини в межах національного культурного коду. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що екзистенціалізм, хоч і не був концептуально оформленим у межах української філософської традиції першої половини ХХ століття, все ж функціонував як глибинна світоглядна основа мислення та художнього самовираження багатьох українських письменників. У творчості Євгена Плужника, Валер'яна Підмогильного та Тодоса Осьмачки, Миколи Хвильового та Бориса Антоненка-Дивидовича простежуються стійкі риси екзистенційної концепції: акцент на індивідуальному досвіді, онтологічна тривога, пошук

сенсу в умовах абсурдності чи катастрофічності буття. Означені тенденції свідчать про зрілість українського інтелектуального простору, здатного до саморефлексії та глибокого філософського осмислення реальності, навіть за умов історичних зламів, політичного терору й культурної деструкції. Ця література є доказом існування автентичного українського екзистенційного дискурсу, який варто розглядати не як периферійне явище, а як важливу складову європейської гуманітарної думки ХХ століття. Перспективним видається подальший аналіз екзистенційних мотивів у творчості інших українських письменників

міжвоєнного періоду, зокрема тих, що працювали в еміграції чи в умовах культурного погрому 1930-х років. Також потребує осмислення взаємозв'язок українського літературного екзистенціалізму з європейськими інтелектуальними течіями – екзистенційною філософією Карла Ясперса, Мартіна Гайдеггера, Жана-Поля Сартра – не лише на рівні мотивів, але й у площині мислення, намірів, художньої структури. Отже, запропонований підхід відкриває нові можливості для переосмислення українського літературного процесу ХХ століття як цілісного філософсько-культурного явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барчан В. Т. Осьмачка як критик і літературознавець. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2009. Вип. 13. С. 155–159. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2009_13_34 (дата звернення: 24.07.2025).
2. Білобровська К. О. Концептосфера творчості Б. Антоненка-Давидовича : дис. ... д-ра філософії. Кривий Ріг, 2024. 338 с.
3. Богачов А. Про еквівалентність перекладу «Буття і час» Мартіна Гайдеггера. *Sententiae*. 2021. Вип. 3. Т. 40. С. 83–91.
4. Гайдеггер М. Буття і час / пер. з нім. В. Бибихіна. Харків : Фоліо (Philosophy), 2003. 503 с.
5. Камю А. Міф про Сізіфа. Бунтівна людина / пер. з фр. О. Жупанський. Харків : Фоліо, 2022. 448 с.
6. Лисоколенко Т., Карпань І., Рогова О. Український екзистенціалізм : поміж філософією та літературою. *Грані*. 2021. Вип. 7–8. С. 13–20.
7. Малишівська І. Українська екзистенціальна проза у європейському контексті. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Серія Лінгвістика та літературознавство. 2009. Вип. 21. С. 551–559.
8. Мандришук Л. Критика екзистенціалізму Карлом Ясперсом. Філософія екзистенції та екзистенціалізм. *Філософська думка*. 2023. Вип. 4. С. 125–137.
9. Осьмачка Т. Ротонда Душогубців = The Rotunda of Murderer : оповідання. [Б.м. : б.в.], 1956. 365 с.
10. Парамбуль І. В. Екзистенціалізм у творчості Валер'яна Підмогильного: історико-філософський підхід: дис... канд. філос. наук : 09.00.05; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 193 с.
11. Плужник Є. Рівновага. Рання поезія. Augsburg: Anton Bilous Druck, 1948. 64 с.
12. Плужник Євген Павлович. Твори. *Поєми*: веб-сайт. URL : https://poems.net.ua/poet/Плужник_Євген_Павлович (дата звернення : 25.07.2025).
13. Підмогильний В. Оповідання. Повісті. Романи. Київ : Наукова думка, 1991. 790 с.
14. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Читанка з філософії: у 6 кн.* Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття / за ред. Волинка Г. І. Київ : Довіра, 1993. С. 131–139. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Sartre_Jean-Paul/Ekzystentsializm_-_tse_humanizm_fr.pdf?PHPSESSID=tn2su5mm8fgn844ar57gjtmk2 (дата звернення : 22.07.2025).
15. Tytar O. V. Ukrainian existentialism seeking cultural humanistic guide: philosophy of Ukrainian modern urbanism «Third Revolution». *Visnyk KhNPU*, Серія «Теорія культури...». 2017. Вип. 57. С. 11–19.
16. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу / пер. з англ. О. Замойська. Київ : КСД, 2021. 160 с.
17. Хвильовий М. Вибрані твори (Іскри). Київ : Прометей, 2024. 320 с.